

УДК 930. .85/902.64

Михайло Орлик

PhD, старший викладач
кафедри економіки та фінансів
Херсонський державний
аграрно-економічний університет
(Кропивницький, Україна)

Mykhailo Orlyk

PhD, senior lecturer
Department of Economics
and Finance
Kherson State
Agrarian and Economic
University
(Kropyvnytskyi, Ukraine)

orlik.mihail@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3394-1731

ResearcherID: ABD-6767-2020

СКАРБ КЕЛЬТСЬКИХ МОНЕТ З КОЛИШНЬОГО ВИНОГРАДІВСЬКОГО РАЙОНУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

THE HOARD OF CELTIC COINS FROM THE FORMER VYNOGRADIV DISTRICT OF TRANSCARPATHIAN REGION

Анотація.

*У статті проаналізовано тезаврований у кружальній кераміці скарб, який включав більше 4000 монет типу Медіешул Ауріт. Даний скарб знайдено поблизу городища Мала Копаня, розташованому на теренах колишнього Виноградівського району Закарпатської області. У процесі поширення кельтської культури на Схід у III ст. до Р. Х. чимало племен, що не належали до кельтської групи, зазнали асимілятивного впливу останніх. Племена костобоківської культури, що належали до фракійської групи, зазнали значного впливу кельтської культури й були, фактично, латинізованими. Саме до костобоківської культури вчені відносять населення городища Мала Копаня. **Теоретико-методологічні основи** дослідження полягають у поєднанні загальнонаукових, історичних та нумізматичних методів дослідження. **Наукова новизна.** Загалом історичній та археологічній науці відомо близько 10 скарбів монет типу Медіешул Ауріт, що були знайдені у Східній Європі. Найбільшим скарбом монет такого типу вважався скарб із 107 монет, знайдений у 1903 р. на території Румунії. У статті вперше здійснено спробу проаналізувати в загальних рисах скарб, що включав понад 4 тисячі монет типу Медіешул Ауріт. Автором частково встановлений контекст знахідки та визначено хронологічні межі тезаврації скарбу. Даний скарб розкриває раніше невідомі аспекти грошового обігу на території латинізованих дакійських племен у*

I ст. до Р. Х. – I ст. н. е. Основні результати дослідження. Особливо цікавим цей скарб робить не лише надзвичайно велика кількість монет у ньому, а й хронологічні межі його тезаврації, що були встановлені нами за допомогою типологічного аналізу кераміки, яка використана для зберігання монет, та проведеного рентгенофлуоресцентного аналізу окремих монет зі скарбу. У статті акцентовано увагу на значних нерівномірностях у складі лігатури монетних знахідок, що підтвердило тривалий час їх перебування в обігу у грошовій системі даного регіону. Автор з урахуванням однотипності монет та їхньої значної кількості у скарбі підтримує гіпотезу Є. Кольникової та В. Котигорошка про те, що в даному регіоні діяв центр карбування монет типу Медіешул Ауріт. Глечик, в якому було тезавровано скарб, віднесено автором до кружального посуду, що також указує на те, що тезаврація скарбу відбулася не пізніше I ст. та могла бути пов'язаною з бойовими діями або міжплемінними війнами в даному регіоні. За сумою факторів можемо стверджувати, що найбільш імовірний період тезаврації скарбу – початок I ст. У статті акцентовано увагу на тому, що даний скарб вибивається зі статистики знахідок таких монет в цілому як на території України, так і Румунії, що може бути додатковим аргументом на підтвердження гіпотези про існування центру карбування в районі городища Мала Копаня. Висловлено припущення про те, що до даного скарбу увійшла казна городища, яка була, скоріш за все, тезаврована через напад на городище інших дакійських племен на початку I ст.

Ключові слова: скарб, монети, гроші, антична економіка, грошова емісія, городище, гето-дакійці, кельти, Закарпаття, Мала Копаня, Медіешул Ауріт.

Abstract.

*The article analyses the hoard accumulated (thesaurus) in pottery ceramics which included more than 4000 coins of the Medieşul Aurit type and were found near the Mala Kopanya settlement in the former Vynogradiv district of Zakarpattia region (Transcarpathian region). Many tribes that did not belong to the Celtic group were under the assimilative influence of the last during the process of Celtic culture spreading to the East in the 3rd century BC. The representatives of the Costoboci culture belonging to the Thracian group were one of such tribes, that were significantly influenced by Celtic culture and were actually latinized. The scientists attribute the population of the Mala Kopanya hillfort to the Costoboci culture. The theoretical and methodological foundations of the research consist of a combination of general scientific historical and numismatic research methods. **Scientific novelty.** In general, ten hoards of coins of the Medieşul Aurit type in Eastern Europe are known to historical and archaeological science, the largest hoard of coins of this type was considered the hoard of 107 coins found in Romania in 1903. For the first time, it has been attempted to analyze in general terms the hoard, which included more than 4 thousand coins of the Medieşul Aurit type in the article. The author partially established the context of the find and determined the*

*chronological boundaries of the accumulation of the hoard. This treasure reveals previously unknown aspects of money circulation on the territory of the Latenized Dacian tribes in the 1st century BC- 1st century AD. **The main results of the study.** What makes this hoard particularly interesting is not only the extremely large number of coins in the hoard, but also the chronological limits of the accumulation of the hoard, which were established with the help of typological analysis of the ceramics that were used to store the coins and XRF analysis of some coins from the hoard. The article focuses on significant inequality in the composition of the master alloys, which confirmed the long-time circulation of coins in the monetary system of this region. The author, considering the homogeneity of the coins and their number in the hoard, supports the hypothesis of E. Kolnikova and V. Kotygoroshko, that there was a center for minting coins of the *Mediesul Aurit* type in this region. The jug, in which the hoard was accumulated, was attributed by the author to the Pottery ceramics, which also indicates that the accumulation of the hoard took place no later than the 1st century and could be associated with hostilities or intertribal wars in the region. Based on the sum of factors, we can say that the most probable period of hoard accumulation is the beginning of the 1st century. The article focuses on the fact that this hoard stands out from the statistics of finds of such coins both on the territory of Ukraine and Romania, which can be an additional argument to confirm the hypothesis of a minting center in the area of the hillfort. It has been suggested that this hoard included the treasury of the hillfort, which was most likely hoarded due to an attack on the settlement of other Dacian tribes at the beginning of the 1st century.*

Key words: *the hoard, coins, money, ancient economy, money issue, settlement, Geto-Dacians, Celts, Transcarpathia, Mala Kopania, Medieshul Aurit.*

Постановка проблеми. Дослідження грошового обігу, побуту та традицій різних культур важко уявити без вивчення артефактів давнини. Джерелами таких артефактів зазвичай виступають скарби, поховання, культові споруди та інші місця підвищеної концентрації археологічних матеріалів. Загальновідомий той факт, що кельтська культура, вже починаючи з середини III ст. до Р. Х., набула поширення на теренах Європейського континенту від Ірландії, через центральну та східну Європу й аж до земель сучасної Туреччини. У процесі поширення кельтської культури на Схід у III ст. до Р. Х. чимало племен, що не належали до кельтської групи, зазнали асимілятивного впливу останніх. Одним із таких племен, що зазнали значного впливу кельтської культури й були, фактично, латинізованими, стали представники костобоківської культури, які належали до фракійської групи.¹ Чіткий вплив латенської культури прослідковується у старожитностях тамтешніх племен до I ст. н. е. та, як зазначає В. Г. Котигорошко, повністю зникає на початку II ст. н. е. в результаті дако-римських воєн².

¹ Kazakevich 2012: 180.

² Котигорошко 2006: 38–68.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми знахідок античних монет в Україні мають певне висвітлення в науковій літературі. Проте, якщо знахідкам давньогрецьких та римських монет присвячений значний корпус різнопланової літератури³, то знахідки в Україні гето-дакійських і кельтських монет, на жаль, залишаються ще малодослідженими. Це ж стосується і власне вивчення таких монет вітчизняними дослідниками. Виняток складають публікації В. Котигорошка та Г. Казакевича. Якщо дослідження Г. Казакевича присвячене аналізу зображення божественного образу «Вершниці» на кельтських монетах у цілому, без прив'язки до регіонів поширення цих монет та, відповідно, місць їх знахідок⁴, то у спільних працях українського археолога В. Котигорошка і словацького нумізмата Є. Кольникової⁵ досліджуються монети типу Медиешул Ауріт (Шнабельпферда)⁶, знайдені під час археологічних розкопок городища Мала Копаня в Закарпатській області. Знахідкам у Східній Європі, у тому числі й в Україні, гето-дакійських та кельтських монет, зокрема й типу Медиешул Ауріт (Шнабельпферда), присвячені праці відомого румунського нумізмата К. Преди, котрий зробив важливий внесок у розробку питання класифікації гето-дакійських і кельтських монет⁷. Учений, проаналізувавши описаний О. Гохлом скарб з 107 монет, знайдений у 1903 р. поблизу с. Медиешул Ауріт, виділив у ньому дві основні групи монет (а та b)⁸, які мали суттєві відмінності, а також 11 різновидів монет типу b Медиешул Ауріт. Окрім основних типів К. Преди виділив ще один підтип монет, маса котрих суттєво відрізнялась від маси груп монет «а» та «b» і складала менше 2,5 г⁹.

Рис. 1

³ Антонович 1878; Кропоткін 1961; Карышковский 1985; Mielczarek 1989; Магомедов 2006; Шостопап 2007; Мызгин 2008; Шостопап 2016; Коцур 2017; Ляшко 2017а; Ляшко 2017b; Myzgin 2017; Мизгін, Степаненко & Ситий 2018; Mielczarek & Orlyk 2019; Надвірняк & Погорілець 2019; Орлик, Коцур & Циганенко 2019; Тупчієнко & Пересунчак 2019; Orlyk & Orlyk 2020; Орлик 2020а; Орлик 2020b; Орлик 2020c; Орлик 2021; Орлик 2022; Касперович & Юшкаускас 2021; Магомедов 2021; Надвірняк & Погорілець 2021; Орлик 2021; Orlyk & Kolesnichenko 2022; Пузык 2021 та ін.

⁴ Kazakevych 2021.

⁵ Кольникова & Котигорошко 2007; Кольникова & Котигорошко 2011.

⁶ тип Шнабельпферда (тип b Медиешул Ауріт) – назва походить з нім. Schnabelpferd (дзьоб - кінь) тип монет, що приписують північно-східним карпатським племенам, ймовірно, костобокам II ст. до Р. Х.

⁷ Preda 1973: 198–270, 446–447; Preda 1998: 182–196.

⁸ Preda 1973: 198–270, 290.

⁹ Preda 1973: 198–270, 293.

Теоретико-методологічні основи дослідження. Для досягнення дослідницької мети в роботі використано низку історичних та нумізматичних методів, а саме: порівняльно-історичний, структурно-системний, структурно-функціональний, проблемно-хронологічний, історико-генетичний, історико-типологічний, ідентифікації та типологізації монет, топографування місць знахідок та ін.

Формулювання мети статті полягає у дослідженні та введенні до наукового обігу скарбу монет Медиешул Ауріт (Шнабельпферда), знайденого у 2020 р. та території колишнього Виноградівського району Закарпатської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Знахідки кельтських монет на території колишнього Виноградівського району Закарпатської області виявлено не вперше. Під час розкопок у Малій Копані 2011 р. було знайдено 27 монет типу Медиешул Ауріт (Шнабельпферда), з яких 18 перебували у складі скарбу. Загалом на території малокопанського комплексу станом на 2011 р. офіційно було зафіксовано 85 монет такого типу¹⁰.

За отриманою нами інформацією у 2020 р. між м. Виноградів та с. Хустом Закарпатської області (Рис. 2), ймовірно, поблизу с. Мала Копаня, було виявлено скарб кельтських монет.

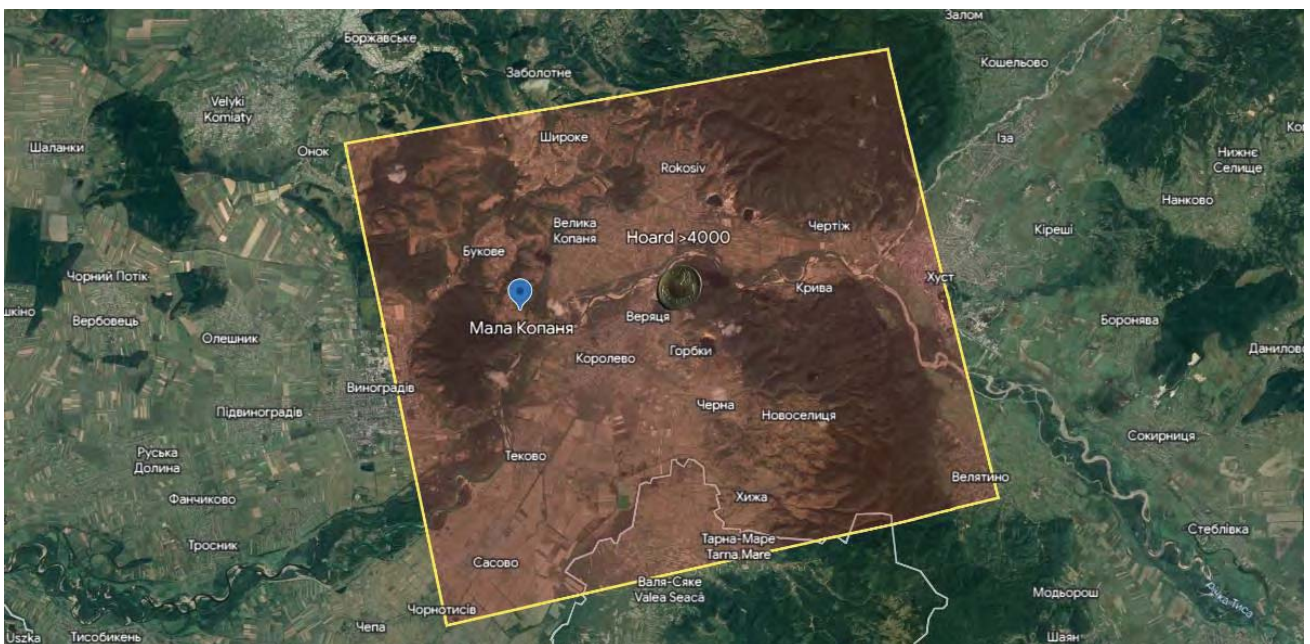

Рис. 2

На рис. 2 червоним виділено фрагмент території, що відповідає, за описом респондентів, місцю знахідки монетного комплексу.

¹⁰ Кольникова & Котигоршко 2011: 49.

Рис. 3

Монети зі скарбу 2020 р., як видно з рис. 3, з плином часу та внаслідок корозії злипались між собою, повторюючи силует форми посуду, до якого були тезавровані. За словами респондента, даний скарб було тезавровано у двох схожих глечиках, один з яких вдалося реконструювати. На керамічному глечикові чітко прослідковується пояс бурого кольору, що розділяє його на дві, вкриті сірою фарбою, півсфери. На верхній та нижній півсферах також прослідковуються залишки фарби чорного кольору. На поверхні верхньої півсфери прослідковуються елементи орнаментування, проте ідентифікувати орнамент доволі складно. На нашу думку, знайдений глечик можна віднести до категорії кружального посуду підгрупи Б (столовий посуд), яка виокремлена та описана у праці В. Котигорошка¹¹ на підставі визначення достатньої кількості спільних рис у відповідних знахідках. Зокрема, дослідник зазначив, що кераміка Верхнього Потисся загалом належить до гето-дакійського посуду і датується часовим проміжком: 100 р. до Р. Х. – 106 р.¹²

За археологічними пам'ятками Закарпаття ми можемо чітко простежити вплив кельтської культури на місцеве населення, вже починаючи з III ст. до Р. Х., та загасання такого впливу в середині I ст. до Р. Х.¹³ Існує чимало різних думок стосовно етнічного складу населення гірських районів верхнього Потисся у II–I ст. до Р. Х., проте переважна більшість учених вважає, що ці землі населяли

¹¹ Котигорошко 2008: 188.

¹² Котигорошко 2008: 191.

¹³ Kazakevich 2012: 177–212.

представники гето-дакійського етносу.¹⁴ Зникнення ж кельтського впливу в середині I ст. до Р. Х. дослідниками переважно пов'язується з військовими діями Берібисти в цьому регіоні¹⁵.

Усі монети досліджуваного нами скарбу однотипні і становлять латинізовану дакійську імітацію грецької тетрадрахми Філіпа II Македонського типу Медиешул Ауріт (Шнабельпферда)¹⁶. Даний скарб налічував понад 4 тисячі монет. Нам удалося отримати 7 монет даного скарбу для проведення рентгенофлуоресцентного аналізу (далі – РФА), три з яких було надано для експертизи з фондів Музею грошей НБУ, решта монет була надана з приватних колекцій. Дані РФА наведені в табл. 1, 2.

Таблиця 1

Дані РФА 7 монет зі скарбу

Монета	Бік	Місце	47Ag	29Cu	50Sn	82Pb	79Au	83Bi	26Fe	33As	28Ni	51Sb	3 Zn
I	Obv.	середина	63,3	7	25,6	3,34	0,39		0,323	<	<	<	<
I	Rev.	середина	63,1	10,2	22,1	3,37	0,4	0,141	0,279	0,088	<	0,391	<
II	Rev.	чисте	51,2	37,4	7,9	2,59	0,39	0,13	0,28	0,04	0,04	0,07	<
II	Rev.	середина	59,3	27,4	9,3	2,97	0,45	0,16	0,2	0,0	0,03	0,1	<
II	Obv.	чисте	58,6	27,5	10,3	2,61	0,4	0,14	0,23	0,07	0,06	0,12	<
III	Rev.	середина	36,4	45,8	13,9	2,59	0,23	0,12	0,63	0,09	0,06	0,16	0,04
III	Obv.	чисте	43	38,1	15	2,88	0,23	0,14	0,3	0,09	0,05	0,17	0,03
III	Obv.	темне	20,1	68	8,7	2,46	0,4	0,04	0,28	0,08	0,04	0,11	0,06
IV	Rev.	середина	39,7	32,9	22,1	3,85	0,34	0,1	0,73	0,12	0,03	0,13	<
IV	Obv.	темне	38,9	38,7	17,8	3,6	0,3	0,12	0,28	0,11	0,05	0,15	0,04
IV	Obv.	чисте	24,5	64,3	8,3	1,95	0,2	0,16	0,4	0,09	<	0,07	0,06
V	Rev.	середина	26,	57,2	11,3	4,17	0,26	0,1	0,13	0,04	0,06	0,11	0,05
V	Rev.	середина	26,1	58,3	11,3	3,68	0,25	0,12	0,11	0,11	0,04	<	0,07
V	Obv.	середина	32,3	45,5	18	3,26	0,29	0,11	0,23	0,11	0,06	0,14	0,07
V	Obv.	темне	22,5	63,4	11,7	1,48	0,12	0,07	0,53	0,09	<	0,11	0,
VI	Obv.	середина	22,9	66,9	8,7	0,76	0,18	0,06	0,15	0,18	0,03	0,12	0,05
VI	Obv.	чисте	30	56,8	11,5	0,88	0,2	0,08	0,14	0,18	0,08	0,14	0,03
VI	Rev.	середина	22,8	64,8	10,6	0,97	0,15	0,05	0,19	0,22	0,06	0,11	0,03
VII	Rev.	середина	19,2	65,2	11,4	3,67	0,4		0,239	0,109	<	<	<
VII	Obv.	середина	26,1	50,8	18,7	3,58	0,24	0,051	0,306	0,131	<	<	0,085

Як видно з табл. 1, монети мають значний нерівномірний сплав, що свідчить про значні коливання вмісту лігатури, а це, у свою чергу, вказує на низький рівень технологічних процесів у монетній справі костобоківських племен даного регіону. Окрім цього привертають увагу значні розбіжності у складі

¹⁴ Котигорошко 2008: 297.

¹⁵ Kazakevich 2012: 180.

¹⁶ Derek 1987: 53.

лігатури. Зокрема, у складі однієї з монет повністю відсутній цинк, що може свідчити про зміну сировини, яка використовувалася для виготовлення заготовок, з яких карбувалися монети, а також про тривалий хронологічний період обігу монет такого типу в регіоні. Також помітні значні відмінності в масовій долі срібла в досліджуваних зразках, які коливаються в межах: від 63,3–63,1 г у першому зразку монет й до 19,2–26,1 г у сьомому зразку. Схожі розбіжності в масовій долі лігатури в складі монети були помічені В. Г. Котигорошком, на думку якого якісні зразки монет є більш давніми зразками, карбування яких сягає першої половини I ст. до Р. Х. Починаючи з другої половини I ст. до Р. Х., відбувалась поступова деградація якості монети¹⁷, чим і обумовлена тенденція зниження вмісту срібла у складі монет, аж до повного виключення його з їх сплаву¹⁸. Таким чином, на основі даних III–VI зразків монет можемо висловити припущення про їх карбування у другій половині I ст. до Р. Х. За результатами РФА-аналізу монети зразка VII час її карбування можна віднести до кінця I ст. до Р. Х. – початку I ст. З урахуванням викладеного, часом тезаврації скарбу можна визначити початок I ст.

Таблиця 2

**Зображення та вагові характеристики монет зі скарбу,
щодо яких проводився РФА**

Монета, №	Рисунок	Маса, г
I		6,72
II		7,71

¹⁷ Кольникова & Котигорошко 2011: 49.

¹⁸ Кольникова & Котигорошко 2007: 48–74.

III		7,61
IV		7,75
V		7,62
VI		5,99
VII		3,87

Обв.: Кельтизована голова Зевса в лавровому вінку праворуч.

Rev.: Кельтський вершник на коні, ліворуч, «дзьобоподібна» голова коня, вершник, спрощений до пунктирного контуру навколо кривої лінії.

Вага відомих нам екземплярів зі скарбу складає від 3,87 г до 8,00 г.

Даний скарб – найбільший з усіх опублікованих скарбів з монетами цього типу (детальніше – табл. 3)

Таблиця 3

Скарби та одиничні знахідки монет типу Медиешул Ауріт

№	Назва населеного пункту	Кількість монет у скарбові	Загалом монет	Рік знахідки
Румунія				
1	Бузеу	124	124	972
2	Лушка	37	37	1842
3	Медиешул Ауріт	107	107	1903
4	Синтіон		1	1842
5	Стояна	22	22	1842
6	Тиргу-Муреш	20	20	Немає даних
7	Залеу		1	1964
8	Сату-Маре		1	1960-і
Україна				
1	Мала Копаня	18	85	2011
2	Виноградівський район (біля с. Мала Копаня)	>4000	>4000	2020

На підтримку версії саме про кельтський вплив на стилістику таких монет свідчать загальні риси та їх орнаментування, спрощення деталей іконографії монети за допомогою крапок, схематичні зображення «вершника» на реверсі. Яскраве свідчення впливу кельтів на монетну справу представників костобоківської¹⁹ культури також підтверджує наявність зображення на монетах коня – символу богині Епони, що входила до пантеону найбільш значущих богів кельтської культури. Зображення коня на реверсі – значно чіткіше та легко ідентифікується, порівняно із «вершником», що, можливо, у такий спосіб підкреслювало важливість богині та шанобливе ставлення до неї²⁰.

¹⁹ Костобоківська культура – латинізована культура, представники якої – костобоки, за етнічним складом належали до гето-дакійської групи племен та мешкали в регіоні Карпат щонайменше з II ст. до Р. Х. й до початку II ст. Р. Х.

²⁰ Енциклопедія: Кельтская мифология 2002: 265.

Однотипність монет та їх значна кількість у скарбі можуть свідчити про те, що в Закарпатті у I ст. до Р. Х. – на початку I ст. діяв центр карбування таких монет. Уперше таку думку, на підставі значного домінування монетних знахідок саме в цьому регіоні, запропонували Є. Кольникова та В. Котигорошко²¹. Даний скарб вибивається зі статистики знахідок таких монет у цілому як на території України, так і Румунії, що може бути додатковим аргументом на підтвердження гіпотези про існування центру карбування в районі городища Мала Копаня. На підтвердження такої гіпотези також свідчить і те, що час тезаврації скарбу збігається з часом вибуття монет даного типу з обігу в цьому регіоні²². Точної причини, через яку скарб мав такі великі розміри, наразі встановити не можливо. Її основними версіями, на нашу думку, можуть бути такі: скарб міг бути утворений або для захисту казни від міжусобних воєн гетів (гето-дакійців), або ж, навпаки, слугував місцем концентрації награбованого майна з інших городищ. Так, зокрема, В. Котигорошко зазначав, що на початку I ст. Мала Копаня «зазнала розгрому даками, відкинутими язигами на північ. Після розгрому вона швидко відновлюється та існує до початку II ст.»²³ На користь першої версії свідчить те, що даний скарб складається виключно з монет та не містить іншого виду старожитностей (прикрас, фібул тощо). Також ми вважаємо малоімовірним вотивний характер даного скарбу, оскільки на монетах відсутні надруби та інші позначки, які свідчили б про те, що монети даного комплексу були виведені з обігу.

Отже, скарб, знайдений в межах колишнього Виноградівського району Закарпатської області, дає нам змогу припустити, що у другій половині I ст. до Р. Х. – на початку I ст. в цьому регіоні міг діяти центр карбування дакійських монет з елементами кельтського впливу типу b Медиешул Ауріт. Значна чисельність монет у скарбі дає підстави для припущення, що це міг бути скарб-сховок казни племені, потреба в якому обумовлювалася військовими заворушеннями в цьому регіоні в період, що відповідає датуванню кераміки скарбу. Проведений нами РФА окремих зразків монет засвідчив, що до складу скарбу входили монети, які карбувалися протягом значного часового відтинку, а скарб міг бути тезаврованим наприкінці I ст. до Р.Х. – на початку нової ери. Глечик, до якого було тезавровано скарб, нами віднесено до кружального посуду, що також указує на те, що тезаврація скарбу відбулася не пізніше I ст. і могла бути пов'язана з бойовими діями або міжплемінними війнами в даному регіоні. За сумою факторів можемо стверджувати, що найбільш імовірний період тезаврації скарбу – початок I ст.

²¹ Кольникова & Котигорошко 2011: 49.

²² Preda 1973: 293.

²³ Котигорошко 2006: 68.

References

- Antonovich V. B.** (1878). *Opisaniye Kiyevskogo klada, soderzhashchego rimskiye monety III i IV stoletiya*. [Description of the Kyiv treasure containing Roman coins of the 3rd and 4th centuries]. Moskva [in Russian].
- Derek, A.**(1987) *Catalogue of the Celtic coins in the British museum*.
- Golova, A.** (2002). *Kel'tskaya mifologiya* [Celtic mythology], Moscow: Eksmo [in Russian]
- Karyshkovskiy, P.O.** (1985). *Novyye monetnyye nakhodki v Severo-Zapadnom Prichernomor'ye*. [New coin finds in the Northwestern Black Sea region]. *Pamyatniki drevney istorii Severo-Zapadnogo Prichernomor'ya*. Kyiv, 33-36 [in Russian]
- Kasperovich, O., & Yushkauskas, G.** (2021). *Do pytannya bazovoyi periodizatsiyi nasliduvan' ryms'kykh impers'kykh denariyiv v areali chernyakhivs'koyi kul'tury: kontseptsiya dvokh «khvyl'»* [On the Question of the Basic Periodization of Imitations of the Roman Imperial Denarii in the Chernyakhiv Culture Area: The Concept of Two «Waves»]. *The Ukrainian Numismatic Annual*, (5), 121-135. [in Ukrainian].
- Kazakevich, G.** (2012) *Celtic Military Equipment from the Territory of Ukraine: Towards a new Warrior Identity in the pre-Roman Eastern Europe*. In: *Transforming Traditions: Studies in Archaeology, Comparative Linguistics and Narrative*. *Studia Celto-Slavica*. 6. Lódź. 177–212.
- Kazakevych, G.** (2021). *Horse-Rider Image on the Coins of the Eastern Celts and the Cult of Celtic War Goddess*. *The Ukrainian Numismatic Annual*. 5, 81–92.
- Kol'nykova, E., Kotyhoroshko, V.H.** (2007). *Monety dakiyskogo gorodishcha Malaya Kopanya* [Coins of the Dacian settlement Malaya Kopanya], *Uzhhorod: Carpatica*. 36, 48-74. [in Russian]
- Kol'nykova, E., Kotyhoroshko, V.H.** (2011). *Novyye dannyye o monetnoy kollektzii Malokopan'skogo kompleksa*. [New Data on the Coin Collection of the Malokopansky Complex], *Uzhhorod: Carpatica*, (40), 49-67 [in Russian].
- Kotsur, V.** (2017). *Istoriografiya ukrayins'koho skarboznavstva*. [Historiography of the Ukrainian Treasurology.]. *Ukrainskyi numizmatychnyi shchorichnyk – The Ukrainian Numismatic Annual*. 1, 15–32. [in Ukrainian].
- Kotyhoroshko, V. H.** (2008). *Verkhne Potyssia v davnyinu. 1 000 000 rokiv tomu – X storichchia n. e.* [Verkhne Potysya in ancient times. 1,000,000 years ago - X century AD] Uzhhorod: «Karpaty» [in Ukrainian].

- Kotyhoroshko, V.H.** (2006). *Vydeleniye stroitel'nykh gorizontov Malokopan'skogo gorodishcha* [Identification of the building horizons of the Malokopansky settlement] *Uzhhorod: Carpatica*. 34, 38-68. [in Russian]
- Kropotkin, V.V.** (1961). *Klady rimskikh monet na territorii SSSR*. Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR. [Finds of Roman coins on the territory of the USSR] Moskva: Institut arkheologii Akademii nauk SSSR. [in Russian].
- Lyashko, YU.** (2017-a). *Antychni monety z bereha richky Tyasmyr*. [Antique coins from the bank of the river Tyasmin]. *Abstracts of Papers: Arkheolohiya & Fortyfikatsiya Ukrayiny VII Vseukrayins'ka naukovo-praktychna konferentsiya*. Kam"yanets'-Podil's'kyi, 359-361. [in Ukrainian].
- Lyashko, YU.YU.** (2017-b). *Nove velyke poselennya skifs'koho chasu v okolytsyakh Motronyns'koho horodyshcha* [A new large settlement of Scythian times in the vicinity of Motroninsky settlement]. *Arkheolohiya i davnya istoriya Ukrayiny*. 2, 299–302. [in Ukrainian].
- Magomedov, B.** (2021). *Hroshovy obih Ol'viyi Pontiys'koyi na final'nomu etapi istoriyi mista*. [Money Circulation of Olbia Pontius at the Final Stage of City's History]. *The Ukrainian Numismatic Annual*, (5), 136-147 [in Ukrainian]
- Mahomedov, B. V.** (2006). *Monety yak dzherelo do istoriyi plemen chernyakhivskoyi kultury*. [Coins as a source for the history of the tribes of Chernyakhiv culture]. *Arkheolohiya*. 4, 46–52. [in Ukrainian].
- Mielczarek, M. & Orlyk, V.** (2019). *New find of Olbian coins. Tarashcha district, Kyiv region, Ukraine*. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 13, 33-39.
- Mielczarek, M.** (1989). *Ancient Greek coins found in Central, Eastern and Northern Europe*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, Ossolineum. 205 p.
- Myzgin, K.** (2017). *Roman Republican Coins and Their Imitations from the Territory of Ukraine and Belarus*. Warszawa.
- Myzgin, K., Stepanenko, S., & Sytyi, Yu.** (2018). *On the finding of the pantikapaion obol on the early medieval hillfort of Shestovytsya*. *The Ukrainian Numismatic Annual*, (2), 15-26. [in Ukrainian].
- Nadvirniak, O., & Pogorilets, O.** (2021). *Skarb antoninianiv z Pivdennoho Pobuzhzhya*. [Hoard of Antoniniani From the Southern Pobuzhia]. *The Ukrainian Numismatic Annual*, (5), 148-173. [in Ukrainian].
- Nadvirnyak, O., Pohorilets, O.** (2019). «Falshyvomonetnytstvo», «neofitsiyini imitatsiyi» chy «neofitsiyne monetne vyrobnytstvo»? Do pytannya prysutnosti "litykh" denariyiv I–III stolittya n.e na "vavrvarskykh" terytoriyakh Pivdenno-Skhidnoyi Yevropy (za materialamy mezhyrichchya serednoho Dnistra ta

Pivdennoho Buhu). ["Counterfeiting", "informal imitations" or "informal coin production"? On the question of the presence of "cast" denarii of the I–III centuries AD in the "barbarian" territories of South-Eastern Europe (according to the materials of the interfluvium of the middle Dniester and the Southern Bug)]. *The Ukrainian Numismatic Annual*, 3, 28–41. [in Ukrainian].

Orlyk V. (2021). Znakhidky antychnykh monet VI-I st. do n. e. v baseyni r. Tyasmyn. [The find of ancient coins in the Tiasmyn River basin from the sixth to the first century BC]. *The Ukrainian Numismatic Annual*, (5) 5-44. [in Ukrainian].

Orlyk, V. & Orlyk, S. (2020). The New Find of a Bronze Coin of Kerkitis in the Middle Dnieper Ukraine (Horodysche District, Cherkasy Region, Ukraine). *Danubius* (XXXVIII), 9-23. [in English].

Orlyk, V. (2020-a). *Znakhidky monet Pontiys'koyi derzhavy Mitridata Yevpatora na terytoriyi Dniprovs'koho Pravoberezhnoho Lisostepu*. [Finds of Coins of Kingdom of Pontus of Mithridates Eupator on the Territory of the Right Bank Dnipro Forest-Steppe]. *Ukrainian Historical Journal*. 6, .93–103. [in Ukrainian].

Orlyk, V. (2020-b). *Do pytannya isnuvannya hroshovoho obihu na terytoriyi Dniprovs'koho Pravoberezhnoho Lisostepu (V–I st. do n.e.)*. [On the question of the existence of money circulation on the territory of the Dnieper Right-Bank Forest-Steppe (V–I centuries BC)]. *Abstracts of Papers: Istoriya, arkheolohiya, informatsiyna, bibliotekna ta arkhivna sprava: aktual'ni problemy nauky ta osvity*. Kropyvnyts'kyy, 9–13 [in Ukrainian].

Orlyk, V. (2020-c). *Znakhidky v baseyni r. Tyasmynu midnykh monet Ol'viyi z Demetroyu ta «istriys'kym» variantom mis'koyi emblemy*. [The finds in the River basin of Tiasmyn copper coins of Olbia with the Demeter and «Istrian» variant of the city emblem]. *Ukrainskyi numizmatychnyi shchorichnyk – The Ukrainian Numismatic Annual*. 4, 5-13. [in Ukrainian].

Orlyk, V. (2022). Skarb dribnykh monet Pantikapeyu ta Hermonassy kintsya VI – pochatku V st. do RKH z Pivnichno-Skhidnoyi Kirovohradshchyny [The hoard of the small coins of Panticapaeum and Hermonassa the end of the sixth – beginning of the fifth centuries BCE from the Northern-Eastern Kirovohrad region]. *Sotsium. Dokument. Komunikatsiya*. 15. 106-121.

Orlyk, V., Kotsur, V., & Tsyganenko, L. (2019). *Klad ol'viyskikh monet «borisfenov», naydennyi v Gorodishchenskom rayone Cherkasskoy oblasti vesnoy 2018 goda*. [Hoard of Olbia coins «Borisfen», found in the Gorodishchensky district of the Cherkasy region in the spring of 2018]. *Acta Archaeologica Lodziensia*. 65, 37–48. [in Russian].

- Orlyk, M. & Kolesnichenko, Y.** (2022). *Catalogue of cast atique coin finds of 6th-4th centuries B.C. beyond the borders of the Olbian chora*. *Acta Archaeologica Lodziensia*. (68), 139-153.
- Preda, C.** (1973.) *Monedele geto-dacilor*. [Coins of the Geto-Dacians.] – București; [in Romanian].
- Pyzyk, M.** (2021). Regional Bias in Late Antique and Early Medieval Coin Finds and its Effects on Data: Three Case Studies. *The Ukrainian Numismatic Annual*, (5), 197-210.
- Shestopal, A. V.** (2007). *Skarby Cherkashchyny*. [Treasures Cherkasy region]. Cherkasy: Vyd. Androshchuk P.S. [in Ukrainian]
- Shostopal, A.V.** (2016). *Nadkhodzhennya antychnykh monet na Serednye Podniprovia u skifs'kyi period*. [Receipt of ancient coins in the Middle Dnieper in the Scythian period]. *Abstracts of Papers: Chyhyrynshchyna: istoriya i s'ohodennya. V naukovo-praktychna konferentsiya 12–13 lystopada 2015 r.* Cherkasy, 25–28. [in Ukrainian].
- Tupchiyenko, M., & Peresunchak, O.** (2019). Monety rym's'koho chasu z shkil'noho muzeynoho zibrannya Hayvoronshchyny [The Roman Coins of the School Museum Collections of the Hayvoron District]. *The Ukrainian Numismatic Annual*, (3), 42-52. [in Ukrainian].